

ქართველოლოგიის მნიშვნელოვანი სიახლენი: ვეფხისტყაოსანი შექსპირის ერთი ლიტერატურული წყარო

უკანასკნელი ათწლეულების ქართველოლოგიური მეცნიერებების ერთი უმნიშვნელოვანესი მიღწევა იმის გამოვლენაა, რომ ვეფხისტყაოსანი არა მხოლოდ თავისი იდეურ-მსოფლმხედველობითი პრობლემატიკით ეხმიანება და შეესაბამება შუა საუკუნეების და რენესანსული ეპოქის ევროპული აზროვნების პროცესს, არამედ უშუალოდ და ორგანულადაა კავშირში ევროპულ ლიტერატურულ სამყაროსთან. უფრო მეტიც, ეს კავშირი გამოვლენილია იმ სახით, რომ თვითონ ვეფხისტყაოსანი ყოფილა ევროპული რენესანსული ლიტერატურის უმაღლესი გამოვლინების ერთ-ერთი ლიტერატურული წყარო; და რაც მთავარია, რენესანსული ლიტერატურის მწვერვალის – თვით შექსპირის ლიტერატურული წყარო. ქართველოლოგიის ამ სიახლეს მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ინგლისურ ლიტერატურათმცოდნეობაშიც. ვეფხისტყაოსანი ლიტერატურული წყაროა დიდი ინგლისური დრამატურგიის იმ პოპულარული პიესებისა, რომელთა ფაბულის წარმომავლობას, უკვე საუკუნეებია, რაც ეძიებს ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკა. ეს პიესებია: ფრანსის ბომონტისა და ჯონ ფლეტჩერის *მეფე და არა მეფე*, *ფილასტერი* და შექსპირის *ციმბელინი*.

ამ სიახლის გამოვლენა მოხდა ჩემ მიერ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველოლოგიური სკოლის ცენტრის ბაზაზე და მის თანამშრომლებთან ერთად უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე წარმატებით განხორციელებული საერთაშორისო პროექტის – ქართული ლიტერატურის შესწავლა ევროპაში – გაგრძელებით და გაღრმავებით ჩატარებული კომპარატივისტული მიმართულების ფილოლოგიური კვლევებით.

ვეფხისტყაოსანის მთავარი შეყვარებული წყვილის ნესტანისა და ტარიელის თავგადასავალს ემყარება *მეფე და არა მეფის* ფაბულა, რომლის წარმომავლობაზე ავტორთა მიერ მინიშნებულია იმით, რომ პიესაში გათამაშებული ამბავი ლოკალიზებულია საქართველოს სამეფო კარზე. ჩემი კვლევის შემდეგი ეტაპი დაემყარა იმ მოსაზრებას, რომ თუ ინგლისელი დრამატურგები დეტალურად იცნობენ ვეფხისტყაოსნის შეყვარებული წყვილის თავგადასავალს, ამისი კვალი უნდა გამოვლენილიყო იმავე ავტორების სხვა ნაწარმოებებშიც. ასეთი აღმოჩნდა ბომონტისა და ფლეტჩერის მიერ *მეფე და არა მეფის* პარალელურად, ან ცოტათი უფრო ადრე, *ფილასტერი*. ამ უკანასკნელი პიესის თაობაზე ინგლისურ ლიტერატურულ კრიტიკაში შექმნილი XVII საუკუნის ინგლისური ტრაგიკომედიის ყველაზე პოპულარული პიესა შექმნილმა უმდიდრესმა სამეცნიერო ლიტერატურამ მიმანიშნა შექსპირის *ციმბელინზე*. ინგლისური ლიტერატურათმცოდნეობა დაბეჯითებით მიუთითებს *ფილასტერისა* და *ციმბელინის* მჭიდრო თემატურ და სიუჟეტურ მსგავსებაზე. ფიქრობენ, რომ *ფილასტერი* ემყარება *ციმბელინს*, ან პირიქით – *ციმბელინი* ემყარება *ფილასტერს*; ან კიდევ, უფრო თანამედროვე კვლევებით, ორივეს საერთო წყარო აქვთ.

რომელიც შუასაუკუნეების ან რენესანსის ეპოქის სარაინდო რომანის მსგავსია. ეს საერთო წყარო, ჩემი კვლევების თანახმად, არის *ვეფხისტყაოსანი*.

ჩატარებულ ფილოლოგიურ კვლევას მივყავართ საისტორიო პრობლემატიკამდე: რა გზით უნდა აღმოჩენილიყო *ვეფხისტყაოსანი*, ან მისი ამბავი XVII საუკუნის დასაწყისის ინგლისის სამეფო დრამატურგთა ბიბლიოთეკაში? ამ დროისათვის *ვეფხისტყაოსანი* თარგმნილი არ იყო არც ერთ უცხოურ ენაზე. არც რაიმე სარწმუნო ცნობა ჩანს რუსთველზე ევროპულ წყაროებში XIX საუკუნემდე. *ვეფხისტყაოსნის* ამბის ევროპაში შეღწევის ჩემ მიერ გამოთქმულ ვარაუდთაგან ყველაზე სარწმუნო ვარაუდად მიმაჩნია შემდეგი: XVI-XVII საუკუნეთა მიჯნის ინგლისის ინტელექტუალური წრეები ფართოდაა ჩაზრდილი მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხის, და უპირატესად აღმოსავლეთის, საისტორიო-არქეოლოგიური, მითოსურ-ფოლკლორული და ლიტერატურული მასალის მოძიების, მოპოვების და ინგლისის კულტურულ სამყაროში შემოტანის საქმიანობაში. ამ ტიპის ექსპედიციათა შორის ერთ-ერთი მნიშველოვანი იყო XVI საუკუნის დასაწყისს ირანის სამეფო კარზე ჩასული ინგლისელი მოგზაურთა და დიპლომატთა 26 კაციანი ექსპედიცია ცნობილი დიპლომატის და მოგზაურ-ავანტიურისტის სერ ანტონი შერლის მეთაურობით. ანტონი შერლი 6 თვე დარჩა შაჰ-აბას პირველის სამეფო კარზე. მისი საქმიანობის ყველაზე დიდი მხარდამჭერი და მასთან ყველაზე მეტად დაახლოებული პირი იყო შაჰის უპირველესი მრჩეველი და დიდი გენერალი ალავერდი ხანი უნდილაძე, სხვა – წარმოშობით ქართველ დიდ მოხელეებთან ერთად. ინგლისის ცნობილი გრაფები, რომლებიც აფინანსებდნენ შერლის მოგზაურობას და რომლებთანაც ანტონი შერლის მიმოწერით ჰქონდა კავშირი, მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი სამეფო თეატრალურ დასთან და კერძოდ შექსპირთან. შექსპირი იცნობს და თავის პიესებში იყენებს ანტონი შერლის სპარსეთში მოგზაურობის შედეგად გამოვლენილ ცნობებსა და მასალებს.

საკვლევი პრობლემის, ანუ XVII საუკუნის დასაწყისის ინგლისური დრამატურგიის ერთ-ერთ სიუჟეტურ წყაროდ *ვეფხისტყაოსნის* მიჩნევის სამტკიცებლად უმთავრესია ლიტერატურული მიმართებების შესწავლა. როგორაა ასახული ნესტანისა და ტარიელის სიყვარულის ამბავი ინგლისურ პიესებში? ბომონტისა და ფლექჩერის მიერ *ვეფხისტყაოსნის* წყვილის თავგადასავალი, სხვა გეოგრაფიულ ფონზე და პერსონაჟთა სხვა სახელებით, ზუსტადაა გადატანილი, გადაფოფილია ორად და გათამაშებულია ორ პიესაში:

მეფე და არა მეფე (მსგავსად ტარიელისა და ნესტანის თავგადასავლისა): იბერიის უშიშრო მეფემ და დედოფალმა სამეფოდ იშვილეს უახლესი დიდებულის ახალშობილი ვაჟი. ხუთი წლის შემდეგ დაორსულდა დედოფალი და შობა ქალი. ქალ-ვაჟს ერთხანს ერთად ზრდიდნენ. მრავალწლიანი დაშორების შემდეგ ვაჟი გამეფდა. ახალგაზრდა მეფე, როდესაც დიდი ხნის უნახავი და (*ვეფხისტყაოსნის*გან განსხვავებით, მან არ იცის, რომ ქალი მისი ნამდვილი და არ არის) იხილა, ნახვისთანავე უზომო სიყვარულით დაიბნა, გონება დაკარგა. ქალიც სიყვარულითვე პასუხობს. ვაჟი და ქალი მოქმედებენ, თუ როგორ ჩამოიშორონ სასიძოდ ჩამოყვანილი მეზობელი სომხეთის ახალგაზრდა მეფე. დასასრული ბედნიერია: სცენიდან გადის ორი საქორწილო წყვილი.

ფილასტერი (მსგავსად ტარიელისა და ნესტანის თავგადასავლისა): დღევანდელი იტალიის ერთმა სამეფომ – კალაბრიამ შემოიერთა (*ვეფხისტყაოსნის*გან

განსხვავებით, დაიპყრო) მეორე სამეფო - სიცილია. გაერთიანებული სამეფოს მეფეს მემკვიდრედ მხოლოდ ქალიშვილი ჰყავს და მისი გამეფება სურს. მაგრამ ხალხში პოპულარულია სამეფო დინასტიის მემკვიდრე - შემოერთებული სამეფოს მეფის ძე. მეფე სასიძოდ მოიწვევს მეზობელი სამეფოს - ესპანეთის მეფის ძეს. მემკვიდრე ქალს ფარულად უყვარს შემოერთებული სამეფოს დინასტიური მემკვიდრე. მასთან გაგზავნის მთავლე ქალს წერილით და ვაჟს, რომელსაც ასევე ფარულად უყვარს მემკვიდრე ქალი, თავისთან მოიწვევს. ქალი და ვაჟი გადაწყვეტენ როგორ ჩამოიშორონ მოწვეული სასიძო. სიყვარულის პერიოდები, რომლებიც გახელდებით ტყეში გაჭირვით განვითარდება, ბედნიერად მთავრდება.

შექსპირი - დიდი ხელოვანი - ნესტანისა და ტარიელის სიყვარულის თავგადასავალს, როგორც ფაბულას, პირწმინდად არ გადაიტანს. მის *ციმბლინის* ჩანს სამეფო კარის ინტრიგის გადაწყვეტის რუსთველისეული იდეური ჩანაფიქრი: ტახტის მემკვიდრედ დარჩენილი ქალის შემთხვევაშიც სამეფო დინასტიის შენარჩუნება. და მეორე, მხარდაჭერა მეფე-დედოფლის გადაწყვეტილების საწინააღმდეგოდ მემკვიდრე ქალის მიერ საკუთარი სიყვარულით მიღებული გადაწყვეტილებისადმი. *ციმბლინის* ძირითადი თემა *ვეფხისტყაოსნის* იდეაა: მეფეს მემკვიდრედ ერთადერთი ქალი დარჩენია. მისთვის საქმოდ შესაფერისი წარმომავლობის სასიძო ჰყავს შერჩეული. ქალი ამ გადაწყვეტილების წინააღმდეგია. მას უყვარს მეფის მიერ მასთან ერთად შვილივით აღზრდილი სამეფო კარის ქვეშევრდომი, თავისი თავისებებით სამგალითო. ფარულად შეირთავს მას, რასაც მოჰყვება ინტრიგა სამეფო კარზე. შექსპირის *ციმბლინის* ჩანს სიუჟეტის განვითარების, შექსპირის სხვა პიესებისათვის უჩვეულო. ხაზი (ეს თავისებურება საგანგებოდაა შენიშნული ინგლისურ ლიტერატურულ კრიტიკაში). სასახლის ინტრიგა განვითარდება ე.წ. სხვა სივრცეში - უპირატესად ბუნებაში - ტყეში, გამოქცაბულში. ბედნიერი დასასრული სამეფო კარზე გათამაშდება. სიუჟეტის განვითარების ეს ხაზიც *ვეფხისტყაოსნის* იდეაა. მას *ვეფხისტყაოსნის* სიუჟეტური დეტალებიც თან ახლავს: სამეფო კარზე გათამაშებული ინტრიგის მშობა გამოქცაბულში ხდება; შერჩეულ სასიძოს ტახტის ჰერმარტი მემკვიდრე კლავს. გამოქცაბულიდან გამოსული გმირები ქვეყნის განმათავისუფლებელ ომში წარმატებით ჩაერთვებიან და ბრუნდებიან სამეფო კარზე.

ნესტანისა და ტარიელის სასიყვარულო თავგადასავლის XVII საუკუნის დასაწყისის ინგლისური დრამატურგიის სიუჟეტურ წყაროდ გამოვლენა ამგვარ შეკითხვასაც ბადებს: ხომ არ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ინგლისური დრამატურგია სარგებლობს იმ შესაძლებელი აღმოსავლური სიუჟეტური წყაროთი, რომლითაც შეიძლება ესარგებლა რუსთველსაც. ავი რუსთველიც მოუთხოვს, სპარსული ამბავი გავლენის. საკითხის ამგვარად დასმამ *ვეფხისტყაოსნის* სიუჟეტზე ახლებური და უფრო ღრმა დაკვირვება მოითხოვა. რუსთველის პოემის მთლიანი სიუჟეტი ორი ფაბულის ორი სიუჟეტური ხაზის გაერთიანებით იქმნება: ერთი - უმთავრესი ჩარჩო (გიორგი III-ის მიერ თამარის გამეფება); მეფეს მემკვიდრედ ერთადერთი ქალი ჰყავს, მეზობელი ქვეყნიდან სასიძოს. საკითხის გადაწყვეტის ორი ალტერნატივა ჩანს *ვეფხისტყაოსნის* არაბეთისა და ინდოეთის ამბებში. ამ ქართული ისტორიული რეალობის საფუძველზე შექმნილ ორიგინალურ სიუჟეტურ ჩარჩოში ჩართულია

მეორე სიუჟეტური ხაზი – შეყვარებული ვაჟის მიერ დაკარგული სატრფოს ძიება და სამი გმირის თავდადებით გატაცებული ქალის დემონების სამეფოდან განთავისუფლება. ამ ფაბულის უძველესი არქეტიპი ინდურ *რამაიანაში* ჩანს.

სამივე ინგლისურ პიესაში გამოვლენილია *ვეფხისტყაოსნის* სიუჟეტის მხოლოდ ორიგინალური ქართულ საისტორიო ფაქტებზე აგებული სიუჟეტის გამოყენება. ინგლისურ პიესებში ჩანს *ვეფხისტყაოსნის* ნესტანისა და ტარიელის სიყვარულის სპეციფიკური მხატვრული დეტალები: სიუჟეტური ნადირობისას წყაროს პირას მტირალი უცხო მოყმის ნახვა; წერილით სატრფოს მოწვევა მოახლე ქალის საშუალებით, თანაც იმაზე მინიშნებით, მოახლე საყვარლად ხომ არ მივა მოსაწვევ სატრფოსთანო (*ვილასტერი*); შეყვარებული ვაჟის მიერ სატრფოს გარდაცვლილად წარმოდგენა და მისივე მედიტაცია იმ ქვეყნად გადასახლებაზე; პერსონაჟის მხატვრული სახის შექმნა კონტრასტული, ერთმანეთის საპირისპირო თვისებების ერთიანობით (*მეფე და არა მეფე*); სიუჟეტური დატვირთვა სატრფოების მიერ გაცვლილ სამკაულებზე და დაბრუნებული სამკაულის ხილვით გამოხატული მძაფრი ემოცია; *ვეფხისტყაოსნის* სპეციფიკური ოურისპრუდენციული ტერმინის „მართალი სამართლის“ მსგავსი სამართლებრივი ქმედების გამოვლენა და *ვეფხისტყაოსნის* არც თუ ძალზე პოპულარული სასწაულის ერთ სახეობაზე („ხმელი ხის განედლების“) მინიშნება, ორივე ფაქტი შექსპირის დრამატურგიისათვის უნიკალურია (*ციმბელინი*).

შექსპირის ბოლო პერიოდის პიესებში დიდი ხელოვანის შემოქმედებითი სტილის რადიკალური შეცვლა შექსპიროლოლოგიური კვლევების ერთი კარდინალური პრობლემაა. სამიგბოა ამ გარდატეხის არა მხოლოდ სოციალური და იდეური მიზეზები, არამედ უმთავრესი ლიტერატურული და სიუჟეტური წყაროებიც. შენიშნულია, რომ ამ პერიოდის ყველა პიესაში *პერიკლე*, *ციმბელინი*, *ზამთრის ზღაპარი*, *ქარიშხალი* თავს იჩენს შექსპირის ადრინდელი შემოქმედებისათვის ნაკლებად დამახასიათებელი საერთო დეტალები. ჩემი დაკვირვებით, ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკის მიერ შექსპირის ამ პერიოდის პიესათა დამახასიათებელი საერთო სიუჟეტური დეტალები, რომლებიც მეტ-ნაკლებად უცხოა ადრინდელი კომედიებისა და ტრაგედიებისათვის, შესაძლებელია თავისებურ რემინისცენციებს წარმოადგენდეს *ვეფხისტყაოსნის* ნესტანისა და ტარიელის სიყვარულის რომანიდან. ესენია: რეალური სიტუაციების დაუჯერებელი და ფანტასტიკური განვითარება; სამეფო კარზე დაწყებული კონფლიქტის სხვა სივრცეში გადატანა და სამეფო კარზე ბედნიერი დაბრუნება; პერსონაჟთა გზა ფინალური ბედნიერებისაკენ განდევნილური მღვიმიდან, გამოქვაბულიდან, თუ ტაძრიდან; ბედნიერი ფინალი ქორწინებით; უფლისწულების დაქორწინება; სამეფოს დინასტიური მემკვიდრეებისათვის შენარჩუნება; გარდაცვლილად მიჩნეულების ცოცხლად პოვნა; სამეფო კარიდან გაძევება თუ გადაკარგვა ზღვაში უპატრონოდ მიტოვების გზით; ზღვაში გადაკარგვა კიდობანით, თუ უმართავი ნავით. ამ საკითხის შემდგომი შესწავლა კომპარატივისტული კვლევების საგანი უნდა გახდეს.

როგორც ჩანს, XVII საუკუნის დასაწყისის ინგლისის სამეფო თეატრალური დასის დრამატურგთა გარკვეული წრისთვის სრულყოფილადაა ცნობილი შუასაუკუნეების ქართული რაინდული რომანის *ვეფხისტყაოსნის* პროტაგონისტთა სასიყვარულო თავგადასავალი. ბომონტისა და ფლეტჩერის ორი პიესის *მეფე და არა*

მეფის და ფილასტერის სიუჟეტის პირითადი ხაზი ამ ლიტერატურული წყაროს ფაბულის სხვა გარემოში და სხვა პერსონაჟებზე გადატანაა. შექსპირის ციმბელინის როგორც კომპოზიცია, ასევე იდეურ-თემატური ჩანაფიქრი იმავე წყაროდან მომდინარეობს. ხოლო მისი შემოქმედების ბოლო პერიოდის სხვა პიესებში აშკარად შეინიშნება რემინისცენციები ნესტანისა და ტარიელის რომანის კომპოზიციური და სიუჟეტური დეტალებისა.

Elguja Khintibidze
Academician,
Professor,
TSU

The Great Novelties of Georgian Studies: *The Man in the Panther Skin* as One of the Literary Sources of Shakespeare

One of the most significant achievements of the past decades of Georgian studies has been substantiating the fact that the world view of the Georgian Medieval romance, Rustaveli's *The Man in the Panther Skin* (MPS), not only reveals a resemblance to Medieval and Renaissance thought but also establishing the fact that the MPS is closely linked to the European literary world. Furthermore, the link suggests that the MPS was one of the sources of the summits of Renaissance literature – Shakespeare himself.

This significant novelty in Georgian studies also makes a considerable contribution to English literary studies. The MPS is a literary source of those popular plays of great English dramaturgy the origin of whose plots has been the subject of constant research by English literary critics for centuries. These plays are: *A King and No King* and *Philaster* by Francis Beaumont and John Fletcher as well as *Cymbeline*.

The novelty has been